

Κυκλοφόρησε στα γαλλικά στο Le Lien DESMOS Δεσμός/ le Lien, 2012, No. 38

Οι Εικόνες «του Ρωμιού» στην Τουρκική Λογοτεχνία

(Του Ηρακλή Μήλλα)

Οι Ρωμιοί της Πόλης, όπως οι Κωνσταντινουπολίτες αυτοαποκαλούνται, αναφέρονται συχνά στην τουρκική λογοτεχνία και έτσι παρέχεται η δυνατότητα να ερευνήσουμε και να κατανοήσουμε τουλάχιστον τα εξής:

- α) Πώς η τουρκική κοινωνία βλέπει (δηλαδή κατανοεί, εκλαμβάνει, κρίνει) τους Ρωμιούς.
- β) Πώς αναπαράγεται η εικόνα του Ρωμιού και πώς διαπαιδαγωγείται ο Τούρκος αναγνώστης σχετικά με αυτήν την εθνοτική/θρησκευτική μειονότητα – τον «άλλο».
- γ) Ποιες διαφοροποιήσεις υπάρχουν μέσα στην τουρκική/μουσουλμανική κοινωνία και πώς αυτές μεταβάλλονται διαχρονικά.
- δ) Πώς οι τούρκοι συγγραφείς βλέπουν την δική τους κοινωνία, το δικό τους κράτος, την δική τους ιστορία σε σχέση με τον «άλλο».
- ε) Πώς τα ανωτέρω μπορεί να αποδειχθούν αφετηρία για να μελετηθεί η ιδεολογική ταυτότητα των συγγραφέων και της κοινωνίας γενικότερα.

Τα λογοτεχνικά κείμενα μπορεί να ερμηνευτούν ποικιλοτρόπως, ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία, τα πιστεύω και τις δυνατότητες του αναλυτή. Πάντως «Ο Ρωμιός στην

τουρκική λογοτεχνία» δεν θα μας πληροφορήσει για τον ίδιο τον Ρωμιό αλλά για αυτόν που τον κοιτάζει ή τον φαντάζεται. Όπως και όταν διαβάζουμε για τον «τούρκο» στα ελληνικά κείμενα, η εικόνα του «άλλου» στην πραγματικότητα είναι ο καθρέπτης μας. Ζωγραφίζουμε τον «άλλο» δεν τον φωτογραφίζουμε. Με άλλα λόγια αυτό το άρθρο αναφέρεται βασικά στην τουρκική κοινωνία. Εδώ οι Ρωμιοί της Πόλης θα υπάρξουν έμμεσα: Θα δούμε σε ποιο κοινωνικό περιβάλλον έζησαν, ποιοι τους περιστοίχισαν. Ο αναγνώστης θα μπορέσει επίσης να βγάλει τα συμπεράσματά του σχετικά με τα αίτια των σχέσεων μειονότητας-πλειονότητας.

Ότι οι τούρκοι βλέπουν το Ρωμιό ή τον Έλληνα «με κάποιο τρόπο» είναι ένα εθνικό στερεότυπο. Μια σειρά παραδοχών που πηγάζουν από την ιδεολογία του εθνικισμού καλλιεργεί αυτήν την αντίληψη: τα έθνη αποτελούνται από πολίτες που έχουν κοινά χαρακτηριστικά, αισθήματα κ.α., δηλαδή οι τούρκοι μοιάζουν μεταξύ τους, άρα πρέπει να είναι φορείς όμοιων ιδεών και συναισθημάτων, άρα θα πρέπει να υπάρχει και ένας τρόπος που βλέπουν τους Ρωμιούς. Αντίθετα όμως από αυτήν την προκατάληψη υπάρχουν όχι ένας αλλά πολλοί τρόποι που βλέπουν τον Ρωμιό, επειδή οι τούρκοι δεν έχουν κοινά χαρακτηριστικά ούτε έχουν όλοι όμοιες ιδέες και συναισθήματα. Ανάλογα με την ιδεολογία, την κοσμοθεωρία, το πιστεύω που ακολουθούν και λόγω των προσωπικών τους εμπειριών διαφοροποιούνται σε πολλά επίπεδα. Σε αυτό το κείμενο θα περιοριστώ στις διάφορες εικόνες του Ρωμιού όπως αυτές παρουσιάζονται στα τουρκόφωνα μυθιστορήματα.

Οι Ρωμιοί και οι Οθωμανοί

Το πρώτο τουρκικό μυθιστόρημα συμβατικά θεωρείται Ο Έρωτας του Ταλάτ και της Φιτνάτ/ Τααζουκ-ι Ταλ'ατ νε Φιτνατ (1872) του Σεμσεττίν Σαμί (1850-1904). Για σαράντα περίπου χρόνια και μέχρι το 1910, δηλαδή την εποχή που επικράτησαν πολιτικά οι Νεότουρκοι, μια ομάδα «Οθωμανιστών» συγγραφέων εξέδωσε τα πρώτα τουρκόφωνα μυθιστορήματα. [1] Αυτά χαρακτηρίζονται από την απουσία μιας εθνικής (εθνικιστικής) ταυτότητας. Η πολυπολιτισμική ή κοσμοπολιτική ταυτότητα αυτών των συγγραφέων εκδηλώνεται, μεταξύ και άλλων παραμέτρων, μέσα από την εικόνα του Ρωμιού: θεωρείται ισότιμος πολίτης της αυτοκρατορίας, δεν εκλαμβάνεται ως αρνητικός, το αντίθετο μάλιστα, σε αρκετές περιπτώσεις και θετικός: έντιμος, πολιτισμένος, εξευρωπαϊσμένος.

[2]

Αυτοί οι συγγραφείς πλάθουν έναν ιδιόμορφο κόσμο, μοναδικό μέσα στην τουρκική λογοτεχνία. Με τον όρο «Οθωμανιστής» αναφέρομαι σε αυτούς τους συγγραφείς.

Θα περιοριστώ σε λίγα ενδεικτικά παραδείγματα. Στα έργα του Ahmet Mithat «Το Πέρα» (Beşoğlu), η συνοικία όπου ζει η Ρωμιοσύνη, είναι πάντα ευχάριστο. Στο Φελατούν Μπέης και στο Ρακίμ Εφέντης/ Felatun Bey ve Rakim Efendi, οι ήρωες οι οποίοι ανήκουν σε διαφορετικές εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες, Ρωμιοί, Αρμένιοι, Εβραίοι, ζουν

φυσιολογικά και χωρίς ειδικά «εθνικά» προβλήματα (Ahmet Mithat, σσ. 21, 55 κ.α).

Στο μυθιστόρημά του Μόλις Δεκαεπτά Χρονών/*Henüz Onyedî Yaşında* του 1882 οι Ρωμιοί είναι στο προσκήνιο. Η ηρωίδα, η Καλλιόπη, μια άτυχη κοπέλα «παίρνει τον κακό δρόμο» λόγω οικονομικών δυσκολιών. Αλλά «δεν υπήρχε καμιά αμφιβολία ότι η Καλλιόπη είχε μια πολύ καλή ψυχή» (Ahmet Mithat: 1943, σ. 123). Τελικά σώζεται με την βοήθεια του Αχμέτ Μπέη/*Ahmet Bey* και παντρεύεται ένα Ρωμιό, ένα καλό παλικάρι. Ειδικά αυτό το έργο έχει μια ιδιαιτερότητα μέσα σε όλη την τουρκική λογοτεχνία. Βλέπουμε μια σπάνια περίπτωση όπου Τούρκοι και Έλληνες συνάπτουν φιλικές σχέσεις σε οικογενειακό επίπεδο. Ο Αχμέτ Μπέης επισκέπτεται το σπίτι της Καλλιόπης, παρουσιάζεται ο εσωτερικός χώρος του σπιτιού και συνομιλεί με την οικογένειά της. Ο πατέρας και ο γιος είναι θετικοί χαρακτήρες (σ. 288). Στην τουρκική λογοτεχνία, όπως θα δούμε παρακάτω, ο Έλληνας και ο Τούρκος συναντώνται και σχετίζονται σχεδόν πάντα στον δημόσιο χώρο.

Στα έργα του Halit Ziya Uşaklıgil ο οποίος είναι ένας από τους μεγαλύτερους Τούρκους μυθιστοριογράφους όλων των εποχών, οι Ρωμιοί και οι Ρωμιές παρουσιάζονται με τον πιο φυσικό τρόπο, δίχως αρνητικά ή θετικά ή στερεότυπα χαρακτηριστικά, σαν μέλη της οθωμανικής κοινωνίας. Στο Γαλάζιο και Μαύρο (*Mai ve Siyah*) το Πέρα είναι μια ευχάριστη περιοχή. Οι Ρωμιές υπηρέτριες στα σπίτια αναλαμβάνουν την φροντίδα των παιδιών. Οι Τούρκοι κάτοικοι των αρχοντικών μαθαίνουν ελληνικά και αυτό παρουσιάζεται σαν κάτι πολύ φυσιολογικό. Η Κατίνα και Έμμα είναι «αναντικατάστατες» (σσ. 32, 125, 305, 391).

Θετικοί είναι και οι Ρωμιοί στο πολύ γνωστό μυθιστόρημα του Ρετζαΐζαντέ Μαχμούτ Εκρέμ/*Recaizade Mahmut Ekrem* Η Αγάπη για την Άμαξα/*Araba Sevdası* του 1896. Ο επιπόλαιος ήρωας Μπιχρούς Μπέης/*Bihruz Bey* δεν εκπληρώνει τις οικονομικές του υποχρεώσεις που έχει αναλάβει απέναντι στον «εργοστασιάρχη» Ζακ Κοντοράκη. Και ο καρτσιέρης Αντώνης είναι ένας έντιμος άνθρωπος τον οποίο κακώς τον συκοφαντεί ο ήρωας (*Recaizade*: σσ. 82, 178). Το ίδιο πνεύμα σχετικά με τον «δυτικό και χριστιανικό κόσμο», και κατά συνέπεια με τον «Ρωμιό» διέπει και τους συγγραφείς όπως οι Σαβφέν Νεζιχί/*Savfet Nezihi*, Μεχμέτ Ραούφ/*Mehmet Rauf*, Μεχμέτ Ρασίμ/*Mehmet Rasim* και Εμπουμπεκέρ Χαζίμ Τεπεηράν/*Ebubekir Hazim Tepeyran*.

Οι Οθωμανιστές παρουσιάζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά τα οποία δικαιολογούν αυτήν την ομαδοποίησή τους. Στα έργα τους απουσιάζουν τα «εθνικά θέματα», με την έννοια της εξωτερικής και κυρίως εθνικιστικής πολιτικής. Οι κοινωνικές ανησυχίες σ' αυτά τα έργα σχετίζονται με τον σύγχρονο τρόπο ζωής, όπως αυτός εισάγεται από την «Ευρώπη». Ασκείται κριτική στον τυφλό μιμητισμό αλλά υποστηρίζονται ο Ορθολογισμός, η «επιστήμη» και οι ιδέες του Διαφωτισμού. Η «Δύση» αντιμετωπίζεται με ενδιαφέρον και

συνήθως με εκτίμηση. Δεν παρατηρούνται τάσεις ξενοφοβίας. Θρησκευτικά θέματα δεν αναπτύσσονται και παρατηρούνται συχνές αναφορές οι οποίες ή τονίζουν την ισότητα των θρησκειών ή δεν τονίζουν την ανωτερότητα της «δικής μας» πίστης.

Η συνοικία των Ρωμιών, το Πέρα, Μπέγιογλου όπως αποκαλείται στα τουρκικά, το οποίο εκλαμβάνεται σαν μια κοσμοπολίτικη περιοχή με έντονο ευρωπαϊκό χρώμα παρουσιάζεται πάντα θετικά, σαν ένας χώρος πολιτισμού, ζωντάνιας και καλού γούστου. Οι ίδιοι οι Ρωμιοί δεν εμφανίζονται συχνά σ' αυτά τα μυθιστορήματα. Ο «άλλος» δεν είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. [3] Αλλά όταν εμφανίζονται δεν αποτελούν ένα ξένο σώμα μέσα στην οθωμανική κοινωνία. Παρουσιάζονται φυσιολογικά, όπως και οι τουρκόφωνοι, σαν άνθρωποι με τα θετικά ή τα αρνητικά τους χαρακτηριστικά, αλλά ποτέ σαν ο «εθνικά άλλος».

Μετά το 1910 αυτοί οι συγγραφείς δεν εκδίδουν πλέον μυθιστορήματα αν και ορισμένοι έχουν ζήσει μέχρι τις δεκαετίες του τριάντα και σαράντα. Η εποχή έχει αλλάξει, ο εθνικισμός, το εθνικό κράτος, η εθνική ταυτότητα είναι κυρίαρχα. Αλλάζει και η εικόνα του Ρωμιού

Ο εθνικισμός και ο «άλλος»

Όταν επικράτησε ο «τουρκισμός» με τους Νεότουρκους και ειδικά μετά την ίδρυση του εθνικού κράτους, της νέας Τουρκικής Δημοκρατίας, μια νέα κοσμοθεωρία επικράτησε στον χώρο της διάνοησης και φυσικά και της λογοτεχνίας. Όπως παντού συνέβη, ο εθνικισμός εκφράστηκε ως ξενοφοβία, υποτίμηση του «άλλου» και την ύμνηση του «εαυτού». Μια νέα γενιά συγγραφέων φαντάστηκαν και αναπαρήγαγαν ένα νέο Ρωμιό. Το Πέρα είναι πλέον ένας χώρος ανηθικότητας όπου ζει ο «άλλος». Ο Ρωμιός είναι πλέον μόνο αρνητικός και μια απειλή για «μας». Είναι ο εχθρός, επιθετικός, επεκτατικός, αλλά και ηθικά μειονεκτικός, σχεδόν όπως παρουσιάζεται ο «Τούρκος» στον ελληνικό εθνικό λόγο. Αυτή η εικόνα του «άλλου» εμπεδώθηκε στις αρχές το 20^{ου} αιώνα, κλιμακώθηκε στην δεκαετία του 1930-1950 και υποχώρησε μετά, χωρίς να εξαλείφεται.

Ο πολυγραφότατος και γνωστός Χουσεγίν Ραχμή Γκιούρπιναρ/Hüseyin Rahmi Gürpınar μετά την ίδρυση της «Δημοκρατίας της Τουρκίας» σε ένα διήγημα του 1924 παρουσιάζει τον Ρωμιό σαν ξένο, τον εχθρό, σαν τον ανεπιθύμητο «άλλο». Η σκηνή εξελίσσεται σε μια ταβέρνα: «Απαγορεύονται τα ελληνικά. Μίλα τουρκικά» φωνάζει αγανακτισμένος ένας Τούρκος (Gürpınar:1995, σ. 301). «Ο Τούρκος πια έχει βαρεθεί να βλέπει τις οικογένειες του Σισλί, της Πριγκήπου που δεν του μοιάζουν καθόλου... Απομακρύνεστε από τον χαρακτήρα

και τις ιδιαιτερότητες της κοινωνίας μας και γίνεστε κάτι τελείως διαφορετικό από τον Τούρκο και χειρότεροι από τον Φράγκο». Επιτίθεται κατά των μη-μουσουλμάνων: «Σε μας εδώ οι πόρτες των εργασιών (των ευκαιριών, Η.Μ.) ανοίγουν με δύο κλειδιά: με κολακείες και με δωροδοκίες. Οι Ρωμιοί, οι Αρμένιοι και οι Εβραίοι απατεώνες, με τις ικανότητές τους να χρησιμοποιούν αυτά τα κλειδιά, έχουν γίνει εκατομμυριούχοι. Αυτά τα δύο αντικλειδιά τελικά τα χρησιμοποίησαν και κατά της διοίκησης της Τουρκικής Δημοκρατίας» (1954, σ. 15). «Ζήσατε σαν παράσιτα σε αυτήν την χώρα και ήσασταν πιο χορτάτοι από τους αφέντες αυτής της χώρας, πιο άνετοι... Αλλά αυτό δεν θα συνεχίσει πια έτσι. Θα σας στερήσουμε την δυνατότητα να κάνετε τις ύποπτες συναλλαγές σας. Οι κυρίαρχοι θα ελέγξουν τα προϊόντα τους. Εσείς θα γίνετε πλέον οι υπηρέτες τους». (σ. 154). Και το Πέρα πια έχει αλλάξει: παρουσιάζεται σαν μια περιοχή με οίκους ανοχής (1994, σ. 8).

Στα μυθιστορήματα της Χαλιντέ Εντίπ (Halide Edip Adivar) οι «Ρωμιές», είναι πόρνες ή υπηρέτριες που δεν συμπεριφέρονται με αξιοπρέπεια. Κοπέλες που φέρουν το όνομα Ελένη και Κατίνα «παρηγορούν» τους Τούρκους, η Σοφία τους σκανδαλίζει σεξουαλικά (Heyula, σσ. 101-107), η κυρία Ορπίδου φλερτάρει άνδρες με άκομφο τρόπο (Raik'in Annesi, σσ. 132-137), η Δέσποινα και η Ειρήνη «απεικονίζουν την τοπική πορνεία» (:1989γ, σ. 230), αλλού βλέπουμε «Ρωμιές πόρνες» (Döner Ayına:1953, σ. 64), η κυρία Καραμανίδου έχει μετατρέψει το σπίτι της σε οίκο ανοχής (Akile Hanım Sokağı:1957, σ. 136).

Οι Ρωμιοί παρουσιάζονται αδύναμοι να αγαπήσουν την «πατρίδα» (την Τουρκία) επειδή ανήκουν σε άλλη θρησκεία (Seviyye Talip:1987, σ. 19). Σε ένα της διήγημα ("Yurma Fatma") ο Ρωμιός κατατάσσεται στον Ελληνικό στρατό και πολεμά το 1919-1922 κατά των Τούρκων διαπράττοντας εγκλήματα και βιαιότητες. «Τα μάτια το Ρωμιού Γιωργάκη λάμπουν με πάθος όταν υπολογίζει το κέρδος και τους τόκους της τοκογλυφίας» (:1989δ, σ. 160). Το Πέρα ταυτίζεται με την «Δύση», τον δυτικό τρόπο ζωής, με τους δυτικούς κατακτητές του 1919 και παρουσιάζεται σαν χώρος πορνείας και σαν «εστία βρωμερών ασθενειών που σαπίζουν το γένος» (:1989ε, σ. 85 και :1984, σ. 111, 160).

Η Χαλιντέ Εντίπ/Halide Edip εξέδωσε είκοσι ένα μυθιστορήματα και δύο συλλογές διηγημάτων μεταξύ του 1909 και 1963. Όλοι οι Έλληνες/Ρωμιοί, άνδρες και γυναίκες, συνολικά 27 χαρακτήρες (εκτός ενός που εμφανίζεται στο πρώτο της μυθιστόρημα του 1909) είναι αρνητικοί.

Οι ίδιες αναλογίες και αντιλήψεις ισχύουν για πολλούς τούρκους μυθιστοριογράφους. Ο Γιακούπ Καντρή Καραοσμάνογλου/Yakup Kadri Karaosmanoğlu, ένας άλλος γνωστός συγγραφέας στην χώρα του, πάει πιο πέρα την σεξουαλικότητα. Το Πέρα είναι έκφυλο, όπως έκφυλοι είναι και οι Ρωμιοί που κατοικούν εκεί. «Προηγούμενως καθώς περνούσα από

το Μπέγιογλου (δηλαδή το Πέρα, Η.Μ) το είδα με τα ίδια μου τα μάτια. Ορισμένοι νεαροί Ρωμιοί με τα πρόσωπα και τα χείλη τους βαμμένα, πουδραρισμένοι, έκαναν βόλτες πάνω κάτω σαν τις πόρνες του πεζοδρομίου και έφαχναν για πελάτες» (Hüküm Gecesi 1987, σ. 73).

Αυτός ο λόγος ελαττώθηκε στο τουρκικό μυθιστόρημα, ειδικά μετά το 1970. Αλλά δεν εξαλείφτηκε εφόσον η εθνική ταυτότητα με ότι αυτό συνεπάγεται είναι παρούσα μέσα στην τουρκική κοινωνία. Π.χ., βλέπουμε την εθνικιστική προσέγγιση και σε σύγχρονα έργα, όπως είναι Στις Πολλές Ζωές στη Σμύρνη/ İzmir, 13 Eylül 1922 (2003) (İzmir στα τουρκικά) του Μεχμέτ Τζοράλ/Mehmet Coral, ένα μυθιστόρημα που μεταφράστηκε και στα ελληνικά. Ο Ρωμιός ιερέας είναι ένας «διαχρονικός» έλληνας εθνικιστής ο οποίος με το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας θέλει να επανακτήσει την Κωνσταντινούπολη, όπως όλοι οι Έλληνες μετά το 1453. [4]

Οι «Ανατολιστές» και ο «αφελώς θετικός άλλος»

Συγγραφείς όπως οι Halikarnas Balıkcısı (1886-1973) (που σημαίνει «Ο Ψαράς της Αλικαρνασού», το πραγματικό του όνομα Τζεβάτ Σακίρ/Cevat Şakir), Kemal Tahir (1910-1973), Γιλμάζ Καράκογιουνλου/Yılmaz Karakoyunlu (1936-) και πολλοί άλλοι προσπαθούν να εκφράσουν μια νέα εθνική ταυτότητα που εδραιώνεται σε μια γεωγραφική αναφορά. [5] Όσοι είναι από τον χώρο της Τουρκίας, πιο συγκεκριμένα από την Μικρασία/Ανατολία είναι «δικοί μας». Αυτήν την κατηγορία των συγγραφέων αποκαλώ «Ανατολιστές». Ο Ρωμιός στα έργα τους είναι θετικός: λογικός, έντιμος κ.α. Αλλά το σημαντικότερο του χαρακτηριστικό είναι ότι ταυτίζεται με «μας», τους Τούρκους, «μας» αγαπά και πολύ συχνά πολεμά και κατά των Ελλήνων. Αυτός ο θετικός Ρωμιός εμπεριέχει μια αφέλεια! Εκπλήσσει ως εξωπραγματικός και ουτοπικός και βέβαια δεν είναι καθόλου πειστικός. Αλλά αν όντως είναι όπως περιγράφεται δεν θα πρέπει να είναι και Ρωμιός. Οι Ρωμιοί δεν εκλαμβάνουν των εαυτούς ως «Τούρκους» σε εθνοτική βάση, αλλά το πολύ, ως πολίτες της Τουρκίας. Ο Ρωμιός των Ανατολιστών αν και είναι «θετικός», το εγχείρημά του του αφαιρεί την ταυτότητά του: παύει να είναι αυτό που υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύει. Η αφέλεια παραπέμπει και στον ήρωα ο οποίος δεν πείθει για την πραγματική του υπόσταση αλλά και στον δημιουργό του ο οποίος δεν συνειδητοποιεί το οξύμωρο σχήμα που κατασκευάζει: έναν «άλλο» ο οποίος δεν είναι πλέον ο εαυτός του. [6]

Σε ένα διήγημα του «Ψαρά» βλέπουμε ένα Ρωμιό καμαρότο ο οποίος δηλώνει ότι Ρωμιοί και Τούρκοι είναι σαν να έχουν γεννηθεί από την ίδια μάνα, εννοώντας την Ανατολία (Halikarnas: Ötelerin Çocukları 1983, σ. 140). Στο πιο γνωστό μυθιστόρημα του Κεράλ

Ταχίρ/Kemal Tahir, στο Η Μάνα Κράτος/Devlet Ana (1967) που αναφέρεται στα πρώτα χρόνια της οθωμανικής εποχής, Τούρκοι και Ρωμιοί εμφανίζονται να ανήκουν στην ίδια κουλτούρα, να ζουν μαζί, μονοιασμένοι και ευτυχισμένοι επί πολλούς αιώνες στην Ανατολία (σσ. 178, 31). . Οι Βυζαντινοί δεν είναι «δυτικοί» επειδή ανήκουν στην Ανατολία: «Το Βυζάντιο της Ισταμπούλ έχει ξεκόψει από τον σκοτεινό κόσμο των Φράγκων και έφτασε σε μας. Αλλά δεν μπόρεσε να ιδρύσει το δουλικό σύστημα εδώ... Ο Βυζαντινός χωρικός δεν θα δεχόταν ποτέ έναν τέτοιο εξευτελισμό» (σ. 177). Αξιζει να παρατηρηθεί ότι αυτό που είναι «ανατολικό» δεν είναι το Βυζαντινό κράτος αλλά ο λαός της περιοχής. Έτσι νομιμοποιείται και ο τερματισμός της Βυζαντινής κρατικής μηχανής από τους Οθωμανούς.

Ο Φικρέτ Οτγιάμ/Fikret Otyam (1926-), ένας παλαιμάχος της τουρκικής αριστεράς, στο αυτοβιογραφικό του μυθιστόρημα (1985) εμφανίζει τον «αδελφό Παυλή» ο οποίος έχει φύγει από την Κωνσταντινούπολη και έχει εγκατασταθεί στην Αθήνα (δεν διευκρινίζεται για ποιο λόγο), να δηλώνει υπερήφανος για τον Τουρκισμό του, να υμνεί τα χαρακτηριστικά του τουρκικού λαού και να μέμφεται τους Έλληνες: «Η Κύπρος είναι τουρκική, έτσι θέλουμε να είναι... Ύστερα εμείς αγαπούμε πολύ την πατρίδα μας, ζήσαμε εκεί μαζί επί αιώνες, μια είναι η πατρίδα μας... Ας βοηθήσει ο Αλλάχ την πατρίδα μας... Όπως είπα, δεν υπάρχει άλλο (ανώτερο) έθνος από το τουρκικό» κ.α. (Pavli Kardeş, σ. 102).

Ο Γιλμάζ Καράκογιουνλου/Yilmaz Karakoyunlu (1936-) έχει γράψει δύο μυθιστορήματα που σχετίζονται με τους σύγχρονους Ρωμιούς της Πόλης. Το πρώτο για τον Φόρο Περιουσίας του 1942 και το δεύτερο για τα Σεπτεμβριανά, δηλαδή τις βιαιότητες κατά των μειονοτήτων. Αλλά παρ' όλες τις κακουχίες οι Ρωμιοί αγαπούν την πατρίδα τους και διατηρούν φιλικές σχέσεις με τους Τούρκους. Αυτοί που εξορίστηκαν επειδή δεν μπόρεσαν να ξεπληρώσουν τους άδικους και αβάσταχτους φόρους όταν περνούν με το τρένο από την Άγκυρα, «σηκώνονται και χαιρετούν την πρωτεύουσα» (:1990, σ. 155). Στο τέλος συναντούν τους Τούρκους φίλους τους στο σταθμό της Κων/πολης και το έργο τελειώνει με τους μειονοτικούς να φωνάζουν ομαδικά «Ζήτω η (τουρκική) Δημοκρατία!» (σ. 160).

Στο δεύτερο μυθιστόρημα παρατηρείται ένας υπερβολικός ερωτισμός ο οποίος εκφράζεται με μια τάση των μη-μουσουλμάνων γυναικών να ερωτεύονται τους Τούρκους ήρωες. Η κυρία Ρέα αγαπά π.χ., τον Κιαμήλ Εφέντη/Kâmil Efendi, αλλά αυτός δεν μπορεί να ανταποκριθεί σ' αυτήν την αγάπη επειδή λατρεύει την γυναίκα του. Η κυρία Ρέα αγαπά τον γιο του Κιαμήλ Εφέντη σαν δικό της παιδί. Η «μαντάμ Αθηνά» έχει ένα πορνείο όπου «παζαρεύει τις τέλειες ιδιαιτερότητες της φυλής των Ρωμιών κοριτσιών που προμηθεύεται από τα Ταταύλα» (1992, σ. 53). Μετά περιγράφονται τα γεγονότα και οι βανδαλισμοί πολύ παραστατικά. Χιλιάδες άνθρωποι λεηλατούν και καίνε τις περιουσίες των μη-μουσουλμάνων. Τους δέρνουν και τους κακοποιούν. Και τότε εμφανίζονται οι Τούρκοι ήρωες του μυθιστορήματος και ο κάθε ένας από αυτούς υπερασπίζεται και κάποιο μειονοτικό. Και οι κακοποιημένοι εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους για αυτήν την βοήθεια.

Ο αναγνώστης δεν διαβάσει τίποτε για τον εσωτερικό κόσμο αυτών που διέπραξαν τις βιαιότητες.

Ο Ταξικός Σύμμαχος των Μαρξιστών

Στα λογοτεχνικά κείμενα των Μαρξιστών η εικόνα του Ρωμιού είναι τελείως διαφορετική από αυτήν των εθνικιστών και κρυπτο-εθνικιστών «Ανατολιστών». Ο Ρωμιός αλλά και ο Έλληνας είναι ο ταξικός σύμμαχος και μάλιστα συχνά ένα υπόδειγμα για μίμηση, επειδή οι Έλληνες εκλαμβάνονται να προηγούνται σε ένα διεθνιστικό «ταξικό αγώνα». Αυτό το ρεύμα πρωτοεμφανίζεται στην δεκαετία του 1920 με τον Ναζίμ Χικμέτ/ Nazim Hikmet, φτάνει στο αποκορύφωμά του το 1950-1960 και συνεχίζει μέχρι σήμερα, με μια τάση να εξασθενεί και να αντικαθίσταται από τους «ανθρωπιστές» που θα αναφέρω παρακάτω.

Τα πρώτα κείμενα που μεταφράστηκαν στα ελληνικά είναι αυτών των συγγραφέων: τα βιβλία των Ναζίμ Χικμέτ/Nazim Hikmet, Αζίζ Νεσίν/Aziz Nesin και Γιασάρ Κεμαλ/Yaşar Kemal που κυκλοφόρησαν στην Ελλάδα συνολικά ξεπερνούν τα σαράντα. Σ' αυτά η ερμηνεία είναι ταξική και οι ήρωες κρίνονται ως θετικοί ή αρνητικοί σε αυτήν ακριβώς τη βάση: ως εκμεταλλευτές ή εκμεταλλευόμενοι. Ρωμιοί την Πόλη εμφανίζονται συχνά στα μυθιστορήματα των Μαρξιστών.

Η προσήλωση στην ταξική αντίληψη διαφαίνεται στον Ορχάν Κεμάλ/Orhan Kemal (1914-1970) [\[7\]](#), ο οποίος θεωρείται ένας από τους πρωτοπόρους της τουρκικής «προοδευτικής» πεζογραφίας. Στο πρώτο του μυθιστόρημα του 1949, οι Έλληνες παρουσιάζονται σαν πρότυπα: είναι αυτοί οι οποίοι χαράζουν τον δρόμο της εργατικής επανάστασης. Σ' αυτό το αυτοβιογραφικό έργο όπου αφηγείται τα παιδικά του χρόνια, ένας νέος συναντά και ερωτεύεται κάποια Ελένη στην Βηρυτό η οποία ζει εκεί με την οικογένειά της. Η οικογένεια έχει εγκαταλείψει την Ελλάδα όπου αντιμετώπιζαν πολιτικά προβλήματα λόγω του εμφυλίου πολέμου. Ο αναγνώστης καταλαβαίνει ότι οι γονείς της κοπέλας ζούσαν κάποτε στην Κωνσταντινούπολη. (Baba Eni: 1974).

Στο δεύτερο του μυθιστόρημα το 1950, εξιστορεί τα νεανικά του χρόνια και αφηγείται πώς στην Κωνσταντινούπολη ζούσαν και έπαιζαν αδελφωμένα Τούρκοι, Έλληνες, Αρμένιοι κ.α. (Avare Yillar:1950). Σ' αυτά τα δύο έργα διαφαίνεται μια κριτική στάση κατά των προκαταλήψεων που παρατηρούνται μέσα στα λαϊκά Μουσουλμανικά στρώματα κατά των «άλλων». Σατιρίζει π.χ., τα σκωπτικά τετράστιχα που καταφερόταν κατά των Ελλήνων και ταυτόχρονα υμνούσαν το μεγαλείο του Τούρκου (σ. 62). Σε κάποιο άλλο του έργο μικρά

παιδιά, Τούρκοι, Έλληνες και Γύφτοι συνάπτουν συγκινητικές σχέσεις φιλίας. Ο Κωστής και ο Τζεβντέτ/Cevdet είναι πολύ καλοί φίλοι. Η μητέρα του Κωστή είναι μια καλοκάγαθη γυναίκα. Είναι μια φτωχή χήρα. Οι αντιπαθητικοί του έργου είναι οι πλούσιοι, Τούρκοι και Έλληνες που περιφρονούν τους φτωχούς μικρούς ήρωες. Ο συγγραφέας καταφέρεται κατά των εθνικών διακρίσεων: «Υπάρχουν καλοί και κακοί μέσα σε κάθε έθνος. Και οι Τούρκοι δεν είναι άνθρωποι όπως όλα τα έθνη;» (Suçlu: 1957, σ. 268).

Το 1962 για πρώτη φορά στην τουρκική λογοτεχνία ο Ορχάν Κεμάλ/Orhan Kemal περιγράφει τις βιαιότητες της 6/7 Σεπτεμβρίου του 1955 στην Κων/πολη. «Από την μια αστυνομία τους υποστήριζε, τα πλήθη είχαν αγριέψει... Η φασαρία και ο θόρυβος είχαν καλύψει όλη την Πόλη μεμιάς σαν να είχε δοθεί μια διαταγή... Όλοι είχαν στρέψει τα βλέμματά τους στο Πέρα. Όλα ήταν στο Πέρα. Χρόνια τώρα αυτά που ήθελαν και δεν μπορούσαν να αποκτήσουν, αυτά που ήξεραν ότι δεν θα μπορούσαν να αποκτήσουν ήταν στις βιτρίνες του Πέρα... Τα ραδιόφωνα επί μέρες προκαλούσαν... Ώθησαν τον τουρκικό λαό στην καταστροφική μανία ενός βανδαλισμού που τους οδηγούσε πιο πίσω και από τον μεσαιώνα... Ένα μίσος, όπως αυτών που δεν μπορούν να δείρουν τον αφέντη τους και χτυπούν τον υπηρέτη, μεταφέρθηκε μέσα από το ραδιόφωνα... Η καταστροφική μανία μετατράπηκε σε ένα 'εθνικό γόητρο'» (Gurbet Kuşları:1995, σ. 179).

Ο Ορχάν Κεμάλ/Orhan Kemal, όπως και άλλοι Μαρξιστές, δεν μπορεί όμως να συλλάβει την εθνική διάσταση των βανδαλισμών που αφηγείται. Βλέπει μόνο μια ταξική σύγκρουση όπου τα πλήθη εξορμούν προς τα αγαθά που «δεν μπορούσαν να αποκτήσουν». Ο θυμός του πλήθους ερμηνεύεται σαν να στρέφεται κατά του «αφέντη» και που τελικά από μια αδυναμία στρέφεται κατά των μειονοτήτων. Δεν προσέχει ότι οι βανδαλισμοί επεκτάθηκαν και στις φτωχογειτονιές εκτός από το Πέρα και ότι η αστυνομία (που υποτίθεται είναι στην υπηρεσία των πλουσίων) «υποστήριζε» τα πλήθη, ότι μεταξύ των φτωχών που λεηλατούσαν δεν υπήρχαν φτωχοί Χριστιανοί. Η κοσμοθεωρία του συγγραφέα επιτρέπει μόνο ταξικές ερμηνείες.

Παρατηρείται η ίδια ταξική τάση και στο μυθιστόρημα της Φεριντέ Τσιτσέκογλου/ Feride Çiçekoğlu, Η Άλλη Μεριά του Νερού. [8] Η αφηγήτρια νοσταλγεί τους Ρωμιούς που έφυγαν από την Κων/πολη, δεν ξεχνά τα τραγούδια τους που είχε μάθει όταν ήταν μικρό κορίτσι. Δεν υπάρχει καμία αρνητική αναφορά κατά των Ελλήνων ή των Ρωμιών (πολιτών της Τουρκίας).

Συγγραφείς όπως η Σουάτ Ντερβίς/ Suat Derviş (1905-1972), ο Ρεσάτ Ενής/ Reşat Enis (1909-1984), ο Ριφάτ Ιλγκάζ/ Rifat Ilgaz (1911-), ο Βεντάτ Τούρκαλη / Vedat Türkali (1919-) ο Μεχμέτ Κεμάλ/ Mehmet Kemal(1920-), ο Φακίρ Μπαϊκούρτ/ Fakir Baykurt (1929-), η

Φουρουζάν/ Füzûzan (1936-), η Πινάρ Κούρ/ Pınar Kür (1943-), η Λεϊλά Ερμπήλ/ Leyla Erbil, κ.α. ανήκουν στην κατηγορία της «ταξικής» προσέγγισης. Στα μυθιστορήματα και στα διηγήματά τους γενικά οι θετικοί ήρωες προέρχονται από τις ασθενέστερες τάξεις, οι Ρωμιοί είναι απλοί άνθρωποι του λαού και βιοπαλαιστές χωρίς εθνικές εξάψεις. Το Πέρα όταν παρουσιάζεται αρνητικό σαν μια περιοχή της χλιδής δεν ταυτίζεται με κάποια εθνική κοινότητα. Σε ορισμένα κείμενα η ελληνική μουσική που ακούγεται στο Πέρα είναι πολύ ευχάριστη. Παρατηρείται μια κριτική στάση κατά ορισμένων κρατικών πρακτικών κατά των μειονοτήτων όπως ο Φόρος Περιουσίας του 1942 και οι λεηλασίες (τα Σεπτεμβριανά) του 1955. Οι αριστεροί ή μαρξιστές συγγραφείς είναι και κριτικοί κατά του «δικού τους» κράτους.

Ο Mehmet Κεμάλ/ Mehmet Kemal το 1974 ξεχωρίζει από τους άλλους συγγραφείς επειδή επιχειρεί μια εμπειριστατωμένη ανάλυση των εθνικών μειονοτήτων της Τουρκίας και ειδικά του Κουρδικού ζητήματος. «Με πρώτο τον Σαράτσογλου/ Saraçoğlu (πρωθυπουργό της Τουρκίας το 1942, Η.Μ.) ορισμένοι έγιναν αιτία να δυστυχήσουν άνθρωποι που ζουν σε αυτήν την χώρα. Μα μόνο Τούρκοι ζουν σε αυτήν την χώρα; Υπάρχουν και άλλοι. Δεινοπάθησαν οι μειονότητες που τα μέλη τους δεν ήταν Τούρκοι και που έλεγχαν το εμπόριο σαν αστοί. Όλο το βάρος του Φόρου Περιουσίας φορτώθηκε στις μειονότητες, στους Ρωμιούς, στους Αρμένιους, στους Εβραίους... Τα χρήματα που πάρθηκαν δόθηκαν στους (Τούρκους) μικροαστούς. Το κράτος δρομολόγησε όλα αυτά» (Sürgün Alayı, σ. 349).

Οι Ανθρωπιστές και νοσταλγία για τον «άλλο»

Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ των «ανθρωπιστών» και των «Μαρξιστών» δεν είναι ευδιάκριτη. Και η δύο ομάδες είναι κριτικές απέναντι στο κράτος τους και θετικές με τον «άλλο». Διαφέρουν επειδή τους μεν διαφεύγει η εθνοτική πτυχή του «άλλου» και οι δε δεν διαφεύγουν στον ταξικό χαρακτήρα του «άλλου» για να αισθανθούν αλληλεγγύη με αυτόν: αρκούνται με το ότι είναι «άνθρωποι». Γνωστά ονόματα αυτής της ομάδας είναι, παλαιότερα π.χ., ο Σαΐτ Φαϊκ/ Sait Faik, ο Ρεφίκ Χαλίτ Καράη / Refik Halit Karay/ Refik Halit Karay, ο Νετζατή Τζούμαλη / Necati Cumali, τα τελευταία χρόνια ο Ορχάν Παμούκ / Orhan Pamuk και η Ελίφ Σαφάκ / Elif Şafak. Τα κείμενά τους είναι ποιοτικά τα καλύτερα της τουρκικής λογοτεχνίας. Δεν είναι εύκολο να ταξινομηθούν οι ήρωες ως θετικοί/αρνητικοί. Σπανίζουν τα στερεότυπα. Οι χαρακτήρες είναι σύνθετοι, όπως είναι οι άνθρωποι στην πραγματικότητα.

Οι Ρωμιοί της Πόλης και της Τουρκίας στα «ανθρωπιστικά» μυθιστορήματα παρουσιάζονται με την εθνοτική τους ταυτότητα αλλά πάντα ως πολίτες της χώρας και χωρίς αιχμές. Συχνά ασκείται κριτική κατά του τουρκικού κράτους και τουρκικής κοινωνίας

που δεν συμπεριφέρθηκε σωστά στους μειονοτικούς. Πολύ γενικά παρατηρούνται δύο τάσεις. Ορισμένοι συγγραφείς δεν επικεντρώνονται στις μειονότητες αλλά όταν αναφέρονται σε αυτές είναι συνεπείς με την «ανθρωπιστική» τους θέση. Ο Ορχάν Παμούκ/Orhan Pamuk, [9] η Ελίφ Σαφάκ/Elif Şafak [10] και ο Μουρατχάν Μουνγκάν/Murathan Mungan, [11] τρεις συγγραφείς των οποίων τα μυθιστορήματα έχουν κυκλοφορήσει στα ελληνικά, είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα.

[12]

Μια άλλη πολύ μεγάλη ομάδα χαρακτηρίζεται από μια έντονη νοσταλγία για τους Ρωμιούς της Κων/πολης που κάποτε ζούσαν και που τώρα έχουν πλέον μείνει πολλοί λίγοι.

Ο Ρεσάτ Νουρή Γκιούντεκην/ Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), ένας κορυφαίος Τούρκος συγγραφέας ο οποίος κακώς στην τουρκική ιστορία λογοτεχνίας συνηθίζεται να παρουσιάζεται σαν ένας «εθνικός» συγγραφέας, μπορεί να θεωρηθεί ο πρωτοπόρος της Ανθρωπιστικής παράταξης. Έγραψε τα μυθιστορήματά του στις δεκαετίες του 1920-1940, δηλαδή στα χρόνια κατά τα οποία η εθνικιστική τάση ήταν κυρίαρχη

Το 1953 διαβάζουμε μια ρομαντική ιστορία αγάπης μεταξύ του Σουλεϊμάν/Süleyman και της Μαριάνθης (Harabelerin Çiçeği:1994) και σε ένα μυθιστόρημα που εκδόθηκε μετά τον θάνατο του συγγραφέα περιγράφονται οι φιλικές σχέσεις μεταξύ των Τούρκων και των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη: «Στην Πόλη» λέει ο Τούρκος γιατρός, «παρ' όλο που έχω τόσους συγγενείς και γνωστούς, ο καλύτερος μου φίλος είναι ο Κώτσος» (Kavak Yelleri:1991, σ. 241). Το Πέρα εμφανίζεται σαν μια περιοχή όπου ζουν φτωχοί άνθρωποι. (:1986, σ. 130), είναι ευχάριστο και ο συγγραφέας το αναφέρει με νοσταλγία (Eski Hastalık:1971, σ. 253). Ενώ οι εθνικιστές συγγραφείς μέμφονται το Πέρα επειδή το χαρακτηρίζουν «κοσμοπολίτικο» ο Γκιούντεκην/ Güntekin θλίβεται επειδή η περιοχή έχασε αυτόν του τον χαρακτήρα. Η Δύση και οι δυτικές συνήθειες, όπως το Πάσχα, είναι και αυτές ευχάριστες. Σε κανένα του έργο δεν εκφράζει απόψεις οι οποίες να αναιρούν τα προαναφερόμενα.

Ο κατ' εξοχήν εκπρόσωπος της Ανθρωπιστικής έκφρασης όμως είναι ο κορυφαίος Τούρκος συγγραφέας Σαϊτ Φαϊκ Αμπασίγιανικ/ Sait Faik Abasıyanık (1906-1954). Τον όρο «ανθρωπιστικό» τον έχει χρησιμοποιήσει και ο ίδιος για να χαρακτηρίσει και να υπερασπιστεί ένα διήγημά του, «Το Καράβι Στελιανός Χρυσόπουλος», όταν κάποιοι εκδότες δεν το θεώρησαν αρκετά «εθνικό» επειδή ιστορούσε την περιπέτεια ενός μικρού Ρωμιόπουλου και αρνήθηκαν να το εκδώσουν. Ο Τρύφωνας σ' αυτό το διήγημα θέλει το караβάκι-παιχνίδι του, που φέρει μια σημαία με μονάχα ένα ερωτηματικό επάνω της, να περάσει τον ωκεανό και να φτάσει σ' έναν ωραιότερο κόσμο. Αλλά του το βυθίζουν τα Τουρκόπουλα. ("Stelyanos Hrisopolos Gemisi") Ο Σαϊτ Φαϊκ/Sait Faik διαμήνυσε στους εκδότες εγγράφως ότι είχε γράψει απλώς ένα «humain» διήγημα, ότι οι κάτοικοι των

Πριγκιπονήσων θα πρέπει να εκλαμβάνονται σαν άνθρωποι και όχι διαφορετικά επειδή είναι Ρωμιοί και όχι Τούρκοι, ή επειδή έχουν ονόματα όπως αυτό του Χρυσόπουλου. Το διήγημα είδε το φως της δημοσιότητας πολύ αργότερα.» [13]

Ο κόσμος του Σαϊτ Φαϊκ/Sait Faik είναι ρεαλιστικός και ιδεαλιστικός ταυτόχρονα. Αφηγείται σχέσεις που ο ίδιος επιθυμεί - «εγώ όταν γράφω βάζω τους ήρωες μου να φαρεύουν, δεν σφάζουν ποτέ κότες» - αλλά συνειδητοποιεί επίσης ότι κινείται σε έναν ειδυλλιακό χώρο, αφηγείται τον έρωτα του Χουρσίτ/Hurşit και της Μαρίκας αλλά κάπου φευγαλέα δηλώνει: «Εγώ φαντάστηκα αυτόν τον έρωτα κάποιου Χουρσίτ/Hurşit και κάποιας Μαρίκας μέσα στην ομίχλη της Πόλης, μέσα στο λιμάνι του Γαλατά» («Balıkcısının Bulan Olta»). Συχνά σκιαγραφεί ένα δικό του φανταστικό κόσμο: «Εδώ οι άνθρωποι δεν αποκαλούν ο ένας το άλλον ως Αχμέτ, Μεχμέτ, Απόστολε, Γιώργο, Σαλόμ και γι αυτό δεν φαίνεται ποιος είναι Μουσουλμάνος και ποιος Χριστιανός» («Sevgiliye Mektup»)

Παραθέτω μερικά χωρία από τα διηγήματά του. «Οι μουστακαλήδες Ρωμιοί φαράδες, τα αδύνατα ξυπόλητα παιδιά, οι Κούρδοι χαμάληδες με το λαρύγγι πεταμένο έξω, οι γριές Ρωμιές, εγώ, εσύ, ο ταχυδρόμος, ο βοηθός του μπακάλη. Εμείς είμαστε οι άνθρωποι» («Tüneldeki Çocuk»). «Εσύ Κώτσο, εσύ Αχμέτ, Μουχαρρέμ, Στέλιο, εσείς πιάστε τα κουπιά. Ιμπραϊμ πέρνα στην πρύμνη, και εσύ Χρήστο στα δίχτυα. Παράτα το τσάι τώρα Χουσεϊν... Έτσι με φωνές και γέλια προχωράμε» («Bizim Köy Bir Balıkçı Köyüdür»).

«Ίδου τα χέρια του, τα δάχτυλά του. Ποιος είναι αυτός. Είναι ολόιδιος σαν κι εσένα... Τρώει ένα πορτοκάλι. Τραγουδά. Λέει ένα τραγούδι σε μια γλώσσα που δεν ξέρεις. Κάπου πιάνεις μερικές λέξεις από τα τουρκικά που ξέρεις. 'Καραμπιμπερίμ, μπιμπερίμ, μπιμπερίμ.' Μετά 'άσε πια τα πλούτη και τον Ιμπραϊμ'. Τώρα είστε ο ένας απέναντι στον άλλο. Άντε πια αναγνώρισε τον. Κατάλαβε... Μίλα για αγάπη. Θα συμβεί κάτι όχι όταν αυτός θα καταλάβει εσένα, αλλά όταν εσύ τον καταλάβεις» («Yılan Uykusu»). «Και τώρα πας να σκοτώσεις αυτό το παιδί, στο σπίτι του οποίου έφαγες πριν την διαμάχη και ένιωσες ότι ζει, όταν σε άγγιξε, και όλα αυτά για ένα αστέρι που έχει η σημαία σου. Είναι φως φανάρι, εγώ δεν αγαπώ τις σημαίες αλλά τους ανθρώπους» («Robenson»).

Ο Σαϊτ Φαϊκ/Sait Faik συχνά παρουσιάζει Ελληνίδες από τις οποίες άλλες είναι πόρνες και άλλες συμπεριφέρονται πολύ «ελεύθερα». Πάντως αυτές οι γυναίκες πάντα συνοδεύονται με κάποια «όμοια» Τουρκάλα. Δεν αποδίδονται αρνητικά χαρακτηριστικά στις Ελληνίδες και για έναν επιπρόσθετο λόγο. Η σεξουαλική δραστηριότητα δεν εκλαμβάνεται από τον συγγραφέα σαν κάτι το μεμπτό. Απ' εναντίας η ελεύθερη συμπεριφορά συμβολίζει και την απελευθέρωση από τους παραδοσιακούς κοινωνικούς περιορισμούς. Τελικά πρέπει να τονίσουμε και μια ιδιαιτερότητα των ηρώων του Σαϊτ Φαϊκ/Sait Faik: όλοι οι Έλληνες που

εμφανίζονται στα έργα του είναι πραγματικοί, γνωστοί, υπαρκτοί. Οι μελετητές του συγγραφέα έχουν αναγνωρίσει τους πραγματικούς Έλληνες οι οποίοι συχνά αναφέρονται με κάποιο διαφορετικό όνομα.

Αυτός που πρώτος εξέφρασε στα μυθιστορήματά του την νοσταλγία του για τους Έλληνες που έφυγαν από την Τουρκία είναι ο Ρεσάτ Νουρή Γκούντεκην/Reşat Nuri Güntekin (1884-1956), π.χ., στο Απογευματινός Ήλιος το 1926. Ακολουθεί μάλλον ο Σαϊτ Φαϊκ/ Sait Faik (1906-1954) στις δεκαετίες του 1940 και 1950. [14] Σήμερα ακόμα και τίτλοι των λογοτεχνικών βιβλίων δηλώνουν αυτήν την νοσταλγία. Π.χ., ένα έργο του Μάριο Λέβη/Mario Levi φέρει τον τίτλο Η κυρία Φλωρίδου μπορεί να μην επιστρέψει (Madame Floridis Dönmebilir - 1990).

Η νοσταλγία για τους Ρωμιούς της Πόλης σε συνδυασμό με την αυτοκριτική (ή καλύτερα «αυτομαστίγωση») έχει δύο άξονες και ερμηνείες. Η μια μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια ρομαντική αναπόληση του καλού καιρού όπου η Πόλη ήταν πιο «Δυτική», κοσμοπολίτικη λόγω του μεγάλου ποσοστού των μη-μουσουλμανικών μειονοτήτων. Η νοσταλγία αυτή όταν συνδυάζεται με παράπονα για την παρακμή λόγω των μεταναστών από την Ανατολία μπορεί να ερμηνευτεί, πέρα από την αθώα ρομαντική και ηθική της διάσταση, και ως δήλωση μιας ταυτότητας: «εγώ δεν είμαι χωριάτης, θέλω ένα δυτικό τρόπο ζωής!». Χωρία όπως αυτό της Ογιά Μπαϊντάρ/Oya Baydar και του Ντεμήρ Οζλού/Demir Özlü δεν αφήνουν περιθώρια για μια άλλη ερμηνεία: «Φαίνεται ότι τους Ρωμιούς που έφυγαν τους αναπλήρωσαν αυτοί που ήρθαν από την Ανατολή, οι Κούρδοι Ας πιούμε λοιπόν το ρακί μας και ας θρηνησουμε για το μέλλον αυτής της χώρας» (Erguvan Karisi: σ. 26.) ή «Αυτή είναι η περιοχή όπου κάποτε ζούσαν οι Ρωμιοί. Τώρα οι Ρωμιοί όλο και λιγοστεύουν. Πάνε στην Αθήνα. Τώρα ένα σινάφι που έρχεται από την Ανατολία παίρνει την θέση τους» (Özlü 1979 σ. 166).

Η κριτική κατά του τουρκικού κράτους και της κοινωνίας σε συνδυασμό με την σημασία που αποδίδεται στο Ρωμαίικο στοιχείο κάποτε εκλαμβάνει υπερβολικές διαστάσεις. Το ακόλουθο χωρίο δείχνει σε πιο βαθμό ο Έλληνας/Ρωμιός αποτελεί, τουλάχιστον μέσα σε μια μερίδα Τούρκων, σημείο αναφοράς και αναζήτησης ταυτότητας.

«.....Αυτή η πόλη [η Κων/πολη] μέχρι τη νύχτα της 6 Σεπτεμβρίου του 1955, οπότε και βιάστηκε, υπήρξε παρθένα, όπως η Παναγία. Τούρκοι, Μουσουλμάνοι, Καθολικοί, Λατίνοι, Ορθόδοξοι, Εβραίοι, Αρμένηδες, Ρωμιοί, ο κάθε ένας στον χαβά του, αποτελούσαν την πιο εξαίσια χορωδία της ιστορίας, το πιο πολύχρωμο μωσαϊκό της ανθρωπότητας. Ειδικότερα οι Ρωμιοί, ειδικά οι Ρωμιοί πρόσθεταν χρώμα στο χρώμα της πόλης, άρωμα στο άρωμά της, φωνή στην φωνή της.

«Αλλά την νύχτα της 6 Σεπτεμβρίου του 55 ένας κόσμος που δεν είχε το ταίρι του θα χανόταν μέσα σε λίγες ώρες. Μόνο λίγες ώρες θα έδιναν τέλος σε χίλια χρόνια. Και μετά, μέσα σε ένα διάστημα που κράτησε κάποια έτη, η πόλη θα σωριαζόταν στα πόδια της ιστορίας σαν ένα λέσι σκύλου, με το πρόσωπο της όλο εξανθήματα ανεμοβλογιάς, σημαδεμένο με πληγές από ξυράφια, το ένα μάτι χυμένο από βιτριόλι, το άλλο αλλήθωρο, η μύτη σπασμένη, οι ώμοι πεσμένοι, τα λεπτά, κιτρινάρικα της πόδια, που θύμιζαν τον Ιησού, γεμάτα κάλους, που βρωμούσαν πύον, τόσο πρησμένα που να μην επιδέχονται παπούτσια, τα δάκτυλά τους όλο έκζεμα, κακοφομισμένα, με τα νύχια πεσμένα, ξεχασμένη στην ερημιά, όπου πάνω της μαβιές μύγες απολάμβαναν το γεύμα τους.» (Οκυρ. σ.210.)

Ο «άλλος» ως συστατικό μιας ταυτότητας

Η εικόνα του Ρωμιού όπως αυτή εμφανίζεται στο τουρκικό μυθιστόρημα μας παρέχει την δυνατότητα να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα σχετικά με την ταυτότητα ορισμένων Τούρκων. Ο τρόπος που εκλαμβάνεται ο «άλλος» είναι μια ένδειξη της «δικής» μας ταυτότητας. [15] Αυτοί που είναι φοβικοί και κατά του «άλλου» μπορεί να χαρακτηριστούν εθνικιστές. Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις τους είναι χαρακτηριστικά μιας τέτοιας ταυτότητας. Οι «Ανατολιστές» θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «ντροπαλοί εθνικιστές» ή μια προσπάθεια αναζήτησης μια νέας ταυτότητας με γεωγραφικές αναφορές. Αυτοί που όταν κοιτάν τον «άλλο» βλέπουν τάξεις και ταξικούς αγώνες είναι οι Μαρξιστές και βέβαια έχουν μια ανάλογη ταυτότητα. Όσοι βλέπουν «ανθρώπους» όταν φαντάζονται έναν Ρωμιό θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «ανθρωπιστές». Με αυτά τα κριτήρια ταξινομήσα τα ευρήματα και τους «Τούρκους».

Τι μπορούμε όμως να πούμε για τους ίδιους τους Ρωμιούς; Λίγα: Ότι είχαν, και όσοι έμειναν στην Πόλη σήμερα έχουν να αντιμετωπίσουν ανθρώπους που σκέπτονται και αισθάνονται για τον «άλλο» με τους τρόπους που υπόδειξα πιο πάνω. Αντιμετωπίζουν συγκεχυμένες και κάποτε διαταραγμένες ταυτότητες. Πιστεύω ότι η λιγότερη επώδυνη περίοδος των Ρωμιών της Πόλης θα πρέπει να ήταν τα λίγα χρόνια πριν από το 1910 όταν οι «Οθωμανιστές», που θα πρέπει να ήταν αυτοί που έπαιρναν τις μεγάλες αποφάσεις για την μοίρα των μειονοτήτων, επικρατούσαν. Από τα κείμενα που άφησαν βγαίνει το συμπέρασμα ότι δεν τους απασχολούσε ο «άλλος». Δεν είχαν έμμονες εθνικές ανησυχίες. Και είναι ευτύχημα για τις μειονότητες να περνούν απαρατήρητες.

*

Βιβλιογραφία

Abasıyanık, Sait Faik. Bütün Eserleri, 1-15, Bilgi, 1987-1989 (1936-1954).

Adivar, Halide Edip. Döner Ayna, Atlas, 1953.

----. Akile Hanım Sokağı, Atlas, 1957.

----. Heyula, Atlas, 1958 (1909).

----. Raik'in Annesi, Atlas, (5^η έκδοση) (1909).

----. Seviyye Talip, Atlas, 1987 (1910).

----. Yolpalas Cinayeti, Atlas, 1989γ (1936).

----. Tatarcık, Atlas, 1989δ (1939).

----. Handan, Atlas, 1989ε (1912).

Ahmet Mithat. Henüz Onyediyi Yaşında, Vakit, 1943 (1882).

----. Felatun Bey ile Rakım Efendi, Yurttaş (1982;) (1886).

Baydar, Oya. Erguvan Kapısı. İstanbul: Can, 2004.

Coral, Mehmet. İzmir, 13 Eylül 1922. İstanbul: Doğan Kitap, 2003.

Çiçekoğlu, Feride. Suyun Öteki Yanı. İstanbul: Can, 1992.

Güntekin, Reşat Nuri. Akşam Güneşi, İnkilap & Aka, 1970 (1926).

----. Eski Hastalık, İnkılâp & Aka, 1971 (1938).

----. Kavak Yelleri, İnkılâp, 1991 (1961).

----. Harabelerin Çiçeği, İnkılâp, 1994 (1953).

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. Ben Deli Miyim?, Hilmi, 1954 (1925).

----. Billur Kalp, Atlas, 1994, (1926).

----. “Meyhanede Kadınlar”, στο Nimetşinas, Özgür, 1995 (1924).

Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir). Ötelerin Çocukları, Ankara: Bilgi, 1983 (1946).

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. Hüküm Gecesi, İletişim, 1987 (1927).

Karakoyunlu, Yılmaz. Salkım Hanımın Taneleri, Simavi, 1990.

----. Güz Sancısı. Simavi, 1992.

Kemal Tahir. Devlet Ana, Tekin, 1993 (1967).

Kemal, Mehmet. Sürgün Alayı, Soyut, 1974.

Levi, Mario. Madam Floridis Dönmebilir, İstanbul: Afa, 1990.

Okur, Yiğit. Hulki Bey ve Arkadaşları. İstanbul: Can, 1999.

Orhan Kemal. Avare Yıllar, Varlık, 1950.

----. Suçlu, Remzi, 1957.

----. Baba Evi, Varlık, 1974 (1949).

----. Gurbet Kuşları, Ankara: Tekin, 1995 (1962).

Otyam, Fikret. Pavli Kardeş, Kaynak, 1985.

Özlü, Demir. Bir Uzun Sonbahar, İstanbul: Koza, 1976.

----. Bir Küçükburjuvanın Gençlik Yılları, İstanbul: Derinlik, 1979.

Recaizade Mahmut Ekrem. Araba Sevdası, İnkilâp, 1985; (1896).

Şemsettin Sami. Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1964 (1872).

Uşaklıgil, Halit Ziya. Mai ve Siyah, İnkilâp & Aka, 1980 (1897).

----. Aşk-ı Memnu, İnkilâp, 1987 (1900).

*

[1] Γνωστοί συγγραφείς αυτής της εποχής είναι ο Σεμσεττιν Σαμή/Şemsettin Sami (1850-1904), ο Αχμέτ Μιτχάτ/Ahmet Mithat (1844-1912), ο Σαμπασαζαντέ Σεζαή/Samipaşazade Sezai (1860-1936), ο Χαλίτ Ζιγιά Ουσακλίγκιλ/Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945), ο Ρετζαϊζαντέ Μαχμούτ Εκρέμ/Recaizade Mahmut Ekrem (1847-1914), ο Σαβφέντ Νεζιχί/Savfet Nezihî (1871-1939), ο Μεχμέτ Ραούφ/Mehmet Rauf (1875-1931), ο Μεχμέτ Ρασίμ/Mehmet Rasim (1864-1932) και ο Εμπουμπεκέρ Χαζίμ Τεπεγράν/Ebubekir Hazım Tepeyran (1864-1947).

[2] Δεν αναφέρομαι στην θέση του Ρωμιού μέσα στην κοινωνία αλλά μέσα στα μυθιστορήματα. Για μια γενική επισκόπηση του τουρκικού μυθιστορήματος και της τουρκικής ιστοριογραφίας σχετικά με την εικόνα του Έλληνα βλ: Η. Μήλλας. α) Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων, σχολικά βιβλία, ιστοριογραφία, λογοτεχνία και εθνικά στερεότυπα, Αλεξάνδρεια, 2005. β) “Non-Muslim Minorities in the Historiography of Republican Turkey: The Greek Case”, στο *The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography*, Επιμ., Fikret Adanır and Suraiya Faroqhi, Leiden: Brill, 2002. γ) “The Image of the Greek minority of Istanbul in Turkish literature: past and recent tendencies”, στο *Intercultural Aspects in and around Turkish Literature*, Επιμ., Matthias Kappler, Harrassowitz, Wiesbaden, 2006. δ) «Το Τουρκικό Μυθιστόρημα και οι Έλληνες - Μια αναφορά σε ταυτότητες», στο *The Athens Review of Books*, 10.2010.

[3] Έργα που περιλαμβάνουν τον Έλληνα θεωρήθηκαν αυτά τα οποία παρουσιάζουν έστω και έναν Έλληνα/Ρωμιό. Η συχνότητα που εμφανίζονται οι Έλληνες/Ρωμιοί στα μυθιστορήματα των Οθωμανιστών είναι 46%. Αυτή η συχνότητα αυξάνεται εντυπωσιακά μέσα στις επόμενες δεκαετίες με τα μυθιστορήματα των «εθνικιστών» ή των Ανατολιστών: 73% και 94% αντίστοιχα.

[4] Οι συγγραφείς που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι ανήκουν στην ομάδα των «εθνικιστών» είναι πολλοί. Π.χ., οι εξής: Aka Gündüz, Mithat Cemal Kuntay, Sadri Ekrem, Samim Kocagöz, Atilla İlhan, Nihal Atsız, Tarık Buğra,ERCÜMENT EKREM TALU, Turhan Tan, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Feridun Fazıl Tülbentçi.

[5] Σχετικά με τις αναζητήσεις Τουρκικής εθνικής ταυτότητας βλ.: Η. Μήλλας, -“History writing among Greeks and Turks: Imagining the Self and the Other”, στο *The Contested Nation, Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, Επιμ., Stefan Berger & Chris Lorenz, Palgrave Macmillan, 2008.

[6] Αφελώς θετικούς ήρωες βλέπουμε συχνά και στα ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι «Ο Μοσκώφ-Σελίμ» του Γ. Βιζυηνού. Ο Σελίμ είναι συμπαθής και τελικά ένας θετικός ήρωας αλλά αυτά τα χαρακτηριστικά του πηγάζουν από την επιλογή του να ταυτιστεί με τις ελληνικές απόψεις και να καταφερθεί κατά των Τούρκων. Ο Σελίμ δεν είναι πλέον Τούρκος: «Ο εθνικός εγωισμός, ο φανατισμός της θρησκείας όχι μόνο (είχε) εξαφανιστεί ανεπιστρεπτί εκ της συνειδήσεως τού από τοιούτων γονέων γεννηθέντος... αλλά και εις φρονήματα εκ διαμέτρου αντίθετα είχε μεταπέσει». Ο Σελίμ τελικά υποστηρίζει τις πολιτικές απόψεις της επίσημης Ελλάδας της τότε εποχής.

Δηλώνει ότι οι Τούρκοι πρέπει να εγκαταλείψουν την Μικρά Ασία: "Ο Καλίφης χρεωστεί να μεταφέρει τον θρόνον του εις Δαμασκόν ή εις Βαγδάτην".

[7] Orhan Kemal, Τα Χρόνια της Αλητείας, μετάφραση Στέλλα Χρηστίδου, Καστανιώτης, 2006. Η ελληνική αυτή έκδοση εμπεριέχει δύο μυθιστορήματα, το Baba Eni (Το Πατρικό μου) και Avare Yillar (Τα Χρόνια της Αλητείας), γραμμένα το 1949 και 1950.

[8] Φεριντέ Τσιτσέκογλου/Feride Çiçekoğlu. Η Άλλη Μεριά του Νερού, μετάφραση Στέλιος Ροΐδης, Καστανιώτης, 1997.

[9] [Με Λένε Κόκκινο](#) , [Το Μουσείο της Αθωότητας](#) , [Χιόνι](#) , [Το Λευκό Κάστρο](#) (η πρώτη έκδοση Ροδαμός, 1991),
[Η Καινούργια Ζωή](#)

,
[Το Μαύρο Βιβλίο](#)

,
[Το Σπίτι Της Σιωπής](#)

. Όλα Εκδόσεις

[Ωκεανίδα](#)

[10] Ελίφ Σαφάκ /Elif Şafak. [Απόκρυφο. Μετ.](#) : Μαρία [Χαρισιάδου](#) , [Εξάντας](#) , 2006. [Μπομπόν Παλάς.](#)

Μετ. Μαρία

[Χαρισιάδου](#)

,
[Εξάντας](#)

, 2007. Οι Καθρέφτες της Πόλης. Μετ. Στέλιος

[Ροΐδης, Ρόδη](#)

[Τομουρτζουγκιούλ](#)

,
[Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη](#)

, 2007. Το Μπάσταρδο της Κωνσταντινούπολης, Μετ. Χριστιάννα Ε. Σακελλαροπούλου, Λιβάνη, 2007.

[11] Μουρατχάν Μουγκάν/Murathan Mungan. [Αλαλα παραμύθια. Μετ.](#) Στέλλα Χρηστίδου,

[Καστανιώτη](#)

ς, 2000.

[Το τέλος της πόλης.](#)

Μετ. Στέλλα

[Χρηστίδου](#)

,

[Καστανιώτη](#)

ς, 2001.

[Σαράντα δωμάτια. Μετ.](#)

[Άνθη](#)

Καρρά,

[Εξάντας](#)

, 2003.

[Τα ελάφια και οι κατάρες,](#)

Μετ. Πέτρος

[Μάρκαρης,](#)

[Εξάντας](#)

, 2004.

[Οι τρεις καθρέφτες στα σαράντα δωμάτια.](#)

Μετ. Στέλλα

[Χρηστίδου](#)

,

[Καστανιώτη](#)

ς, 2005.

[Τ' αερικά του παρά. Μετ.](#)

[Άνθη](#)

Καρρά,

[Scripta](#)

, 2007.

[Τσαντόρ.](#)

Μετ. Πέτρος

[Μάρκαρης](#)

,

[Καστανιώτη](#)

ς, 2010.

[12] Σε μια συνέντευξη ο Ο. Παμούκ/Pamuk αναφέρεται στον ρομαντισμό και στην νοσταλγία: «Τώρα όλοι έμαθαν την πολυπολιτισμική και πολυφωνική κοινωνία και αναφέρονται με νοσταλγία στις μειονότητες που έφυγαν εξαιτίας της στάσης του τουρκικού κράτους. Αυτό θα μπορούσα να το κατανοήσω, αν είχε κάποια ειλικρίνεια. Ωστόσο πιστεύω ότι συνυπάρχει η νοσταλγία αυτή με μια κιτς νοσταλγία που δεν υπάρχει σε καμιά άλλη κοινωνία. Εγώ προσωπικά το μόνο που έχω να πω ως προς τις μειονότητες είναι οι προσωπικές μου αναμνήσεις, από τα μαθητικά μου χρόνια με Έλληνες, Αρμένιους και Εβραίους μαθητές. Η απουσία τους είναι σαν να μην έχεις παρελθόν. Όσο για τις

προσωπικές μου αναμνήσεις, θα ήθελα κάποια στιγμή να τις εξωτερικεύσω, αλλά όχι συμβαδίζοντας με τη γενικότερη στάση που ανέφερα» (Ελευθεροτυπία, 15/1/1999).

[13] Το διήγημα αυτό, μαζί με δέκα πέντε άλλα του ίδιου συγγραφέα, κυκλοφόρησε στην Αθήνα από τις εκδόσεις Ροδαμός το 1990 με τον τίτλο Το Καράβι Στελιανός Χρυσόπουλος.

[14] Αυτοί οι δύο κορυφαίοι συγγραφείς παραμένουν άγνωστοι στην Ελλάδα. Η συλλογή με ορισμένα διηγήματα του Σαϊτ Φαϊκ/Sait Faik, (Το καράβι «Στελιανός Χρυσόπουλος», μετ. Άνθη Καρρά, Ροδαμός) που κυκλοφόρησε το 1990 έχει εξαντληθεί. Τις μέρες που γράφω αυτά η ελληνική τηλεόραση προβάλλει μια διασκευή ενός μυθιστορήματος του Ρεσάτ Νουρή/Reşat Nuri, το Από τα Χείλη στην Καρδιά (1923), με τον τίτλο «Κισμέτ».

[15] Βλ.: Η Millas. The Imagined 'Other' as National Identity – Greeks and Turks, Ankara: CSDP-European Commission, 2004.